

DIE POLITIEKE BEMAGTIGING VAN VROUE: 'N GLOBALE PERSPEKTIEF

Daan Wessels¹

Abstract

Sheila Meintjies, a commissioner with the Commission on Gender Equality, inter alia says “It is clear that women are actually very interested in politics. They want to participate.” Beatrice Ngobo, also from the Commission, adds “We have women in Parliament and we have good laws to protect women ... (but) ... when it comes to implementation, people at the frontline are mostly men. They won't give up power so easily.” Against the background of the preceding statements the question still remains why women who make up half of the world's population and perform two thirds of the world's working hours, globally still account for only 16% of all lawmakers.

South Africa's definition of and goals towards achieving gender equality are guided by a vision of human rights which incorporates acceptance of equal and inalienable rights of all women and men. This ideal is a fundamental tenet under the Bill of Rights of the Constitution of the Republic of South Africa, 1996 (Act 108 of 1996). It emerged from a long period of struggle for a democratic society that respects and promotes the rights of all its citizens irrespective of race, gender, class, age, disability, etc. (Bill of Rights, Sections 9.1 to 9.4) (RSA Gender Policy 2008 1)

1. INLEIDENDE ORIËNTERING

Met die aanstelling van me Phumzile Mlambo-Ngcuka as adjunkpresident na die afdanking van mnr Jacob Zuma, en sy stelling dat Suid-Afrika se volgende president 'n “vrou behoort te wees”, het die voormalige president, mnr. Thabo Mbeki, die spreekwoordelike “kat in die duiwehok losgelaat”. Daar is wyd gespekuleer of dit 'n oortuigde geslagsbewuste standpunt verteenwoordig het en of dit 'n politiegemotiveerde strategie was om moontlike aanspraakmakers op die presidensie vroegtydig uit te skakel. Die stelling van die oudpresident het nietemin die vraagstuk van die politieke bemagtiging van vroue weer sterk op die voorgrond geplaas. Deur hierdie artikel word gepoog om 'n globale en nasionale ('n Suid-Afrikaanse) profiel van die politieke bemagtiging van vroue daar te stel (*Afro News* 2007:1).

Die artikel het nie ten doel om 'n filosofiese betoog oor die opkoms en die aktiwiteit van die feminisme en geslagsgelykheidsbewegings te voer nie. Die feminisme word slegs inleidend en as 'n vertrekpunt tot die inhoud en fokus van die artikel gebruik.

¹ Navorsingsgenoot, Departement Politieke Wetenskap, Universiteit van die Vrystaat.
E-pos: wesselsd.hum@ufs.ac.za

2. DIE FEMINISME

Florence Nightingale, bekende baanbreker in die verpleegstersberoep, het by geleentheid die oortuiging uitgespreek “*that women had all the potential of men but none of the opportunities*” (Wikipedia 2009a:15) en daardeur die beginsel van diskriminasie teen vroue spreekwoordelik aan die openbare klok gehang. Die geskiedenis van feminisme (of van vroulike bewegings²) is daarom ook die geskiedenis van feministiese bewegings se “strewe na gelyke regte vir vroue” (HAT 1979:217) en hul pogings om geslagsongelykheid om te keer.

Die term “feminisme” is afgelei van die Latynse woord *femina* wat in Afrikaans “vrou” beteken (HAT 1979:217) en is vir die eerste keer in die 1880’s in die Franse parlement gebruik in verwysing na “a feminist group ... in the ... Chamber of Deputies” (Wikipedia 2009a:2-3). As ’n politieke begrip is dit egter ’n 20ste-eeuse skepping, en het eers sedert die sestigerjare deel van die algemene omgangstaal geword. Heywood (2003:240) verwys na o.m. die begrip *feminism* as hy sê: “It was first used in the nineteenth century as a medical term to describe either the feminization of men or the masculinization of women.”

Ofskoon die begrip feminisme van meer resente oorsprong is, is feministiese standpunte reeds na te speur in die antieke kulture van die Griekse en Sjinese beskawings. Heywood (2003:241) wys tereg daarop dat die werk van Christine de Pisan, wat reeds in 1405 gepubliseer is, “foreshadowed many of the ideas of modern feminism in recording the deeds of famous women of the past and advocating women’s right to education and political influence”. (Sien ook McNaughton 1996:347- 348.)

Feminisme sou omskryf kan word “as the belief that women should have political, social, sexual, intellectual and economic rights equal to those of men” (Wikipedia 2009b:1). Heywood (2002:62) glo dat die faktor wat feministe oor die wêreld heen verenig “is a common desire to enhance through whatever means, the social role of women. The underlying themes of feminism are therefore, first, that society is characterized by sexual or gender inequality and, second, that the structure of male power can and should be overturned.”

Volgens Heywood (2004:60) word die feminisme en die wêreldwye feministiese beweging(s) hoofsaaklik gekenmerk deur ’n politieke standpunt: “. . . the attempt to advance the social role of women”, en hy gaan voort deur te sê, “that feminists have highlighted what they see as a political relationship between the sexes, the supremacy of men and the subjection of women in most, if not all societies”. Hy beweer dat feministiese politieke denke “(is) primarily concerned with two issues. First, it analyses the institutions, processes and practices through which women have been subordinated to men; and second, it explores the most appropriate and effective

² Readers Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek 1994: 844.

ways in which this subordination can be challenged.” In sy wese is die feminisme “’n politieke beweging vir vroueregte” (*Wikipedia* 2009c:1).

Wat egter in die debat oor vroueregte as ’n absolute voorgehou word, is die feit dat vroue deur die geskiedenis altyd en oral ondergeskik gestel is aan mans deur universeel-gevestigde patriargale³ of minstens seksistiese samelewings. Die vraag wat hieruit navore tree, is hoekom die wêreldgeskiedenis so skeef getrek is ten gunste van mans.

Volgens die *Wikipedia* (2009c:2) -webtuiste word, vandat die feminisme as ’n denkskool op dreef gekom het, die antwoord op die vraag in hoofsaaklik twee rigtings gesoek. Dit word die natuur-kultuur- (of *nature-nurture*) debat genoem, wat beteken dat die verskynsel van vroulike ongelykheid vanuit ’n natuurlike of biologiese of vanuit ’n kulturele of samelewingsbeginsel verklaar word (*Wikipedia* 2009c:2-3).

Volgens die natuurkonsep kan die verdeling van arbeid volgens geslag aan die hand van die biologiese verskille tussen man en vrou verklaar word. Op natuurlike wyse vervul hulle verskillende rolle waarin die mans oor meer bewegingsvryheid buite die gesins- en familieverband beskik om logieserwys die gang van die geskiedenis te bepaal (*Wikipedia* 2009c:2-3).

Volgens die kultuurkonsep moet die ongelyke posisie van vroue teruggevoer word na ’n baie ou en waarskynlik universele vooroordeel of wrewel van mans teenoor vroue. Mans bevind hulle in ’n minderwaardige posisie teenoor die vrou se sentrale rol in voortplanting en in die vrou se vermoë om nuwe lewende voort te bring. Mans voel as gevolg van hierdie natuurlike “status” van die vrou bedreig en verplaas hul eie onvermoë in die onderdrukking van die vrou (*Wikipedia* 2009c:3).

Teen die agtergrond van die natuur-kultuur-debat kan die geskiedenis van die feminisme (die teorie, filosofie en ideologie daarvan) en feministiese bewegings (soos die liberale, sosialistiese en radikale feminisme) volgens feministiese denkers en skrywers in drie “golwe” (*waves*) ingedeel word. Die sogenaamde eerste golf (*first-wave feminism*) het gestrek vanaf die 19de eeu tot die vroeë 20ste eeu. Aan die hand van onder meer Florence Nightingale se aanname dat die ongelyke status van vroue, en hul gevolglike inherente en natuurlike minderwaardigheid, die gevolg is van ongelyke geleenthede, het hierdie beweging daarna gestreef om met die mans as norm en standaard alle ongelykhede uit te wis. In die praktyk het hulle hoofsaaklik op die verkryging van politieke regte gefokus, met die vraagstuk van vrouestemreg as kern. Heywood (2003:241) glo dat “female suffrage was its principal goal because it was believed that if women could vote all other forms of discrimination or prejudice would quickly disappear”.

³ Sien voetnoot 9 vir begripsverklaring en woordomskriving.

Na hierdie tradisie, soos gelei deur bekende eksponente van die feministiese beweging, soos onder andere Mary Wollstonecraft⁴ en Betty Friedan⁵, word ook verwys as “liberale feminisme” of *equal-rights feminism*. Onder hierdie vaandel het die sogenaamde *Suffragettes* of die Vrouestemreg-beweging ’n uiters suksesvolle veldtog gevoer wat gelei het tot die toekenning van stemreg vir vroue in Nieu-Seeland (’n eerste in die wêreld) in 1893. Op hierdie deurbraak volg die aanvaarding (*Representation of the People Act* van 1918 in Brittanje) en die Negentiende Amendement van die Grondwet van die Verenigde State van Amerika in 1920 waarvolgens vroue stemreg ontvang het (Heywood 2003:242; *Wikipedia* 2009a:3). Hierdie sogenaamde politieke deurbrake het daartoe aanleiding gegee dat vrouestemreg teen die eerste helfte van die 20ste eeu in die meeste Westerse lande algemeen voorgekom het.

Die begrip *first-wave feminism* is geskep nadat die tweede golf (*second-wave feminism*) reeds begin het ten einde ’n nuwer en meer progressiewe beweging aan te dui wat op sowel sosio-kulturele as politieke ongelykhede gefokus het.

Die tweede golf het gestrek vanaf die vroeë 1960’s tot die laat 1980’s en het met ’n meer radikale aanslag vanuit die groeiende *Women’s Liberation Movement*⁶ gekom – vandaar ook die verwysing na die Radikale Feministiese Beweging of tweedegolf-feminisme. Die spesifieke fokus van die golf was nie gerig op die politieke emansipasie van vroue nie, maar op die beëindiging van alle vorme van diskriminasie teen vroue deur ’n meer radikale en selfs rewolusionêre aanslag wat Heywood (2003:242) tot die gevolgtrekking laat kom het dat “feminism has developed into a distinctive and established ideology⁷, whose ideas and values challenge the most basic assumptions of conventional political thought”. Hierdie “ideologiese” erkenning van die breë feministiese beweging het groot stukrag

⁴ Haar baie bekende werk, *A vindication of the rights of women*, word algemeen aanvaar as die eerste teoreties-wetenskaplike konstruk van die moderne feminisme, en is geskryf teen die agtergrond van die Franse Revolusie, baie jare voor die opkoms van die Vrouestemreg-beweging. Sy argumenteer in die werk dat vroue op dieselfde regte en voorregte as mans geregtig is, op grond van die feit dat hulle menslike wesens (*human beings*) is. Hiermee het sy die kernbeginsel van die liberale humanisme vasgelê (Grigsby 2002: 134-135).

⁵ Haar werk, *The feminine mystique* word beskou as die stimulus vir die opkoms van die tweedegolf-feminisme. Sy lê deur die werk die hipotese neer, "that women are the victims of a false belief system that requires them to find identity and meaning in their lives through their husbands and children. Such a system causes women to completely lose their identity in that of their family" (*Wikipedia* 2009a: 4).

⁶ Hierdie begrip is vir die eerste keer in 1964 in die VSA gebruik en verskyn vir die eerste keer in die gedrukte media in 1966. Teen 1968 het dit as ingeburgerde begrip na die hele vrouebeweging verwys.

⁷ ’n Ideologie word omskryf word as "'n stelsel van interafhanklike idees (oortuigings, tradisies, beginsels) wat by sosiale groepe en/of samelewings teenwoordig is en wat hulle spesifieke politieke, sosiale, morele, godsdienstige en ekonomiese belange en verbintenisse regverdig, rasionaliseer en weergee" (Kotzé en Van Wyk 1980: 78).

Die feit dat die breë feministiese beweging nie net ’n eie identiteit verwerf het nie, maar ook eiesoortige en omvangryke aksieplanne en strukture geskep het, het meegebring dat dit as ’n vroueregtebeweging ook ’n ideologiese karakter kon bekom soos in die voorafgaande paragraaf aangehaal (Esterhuysen *et al* 1987: 3-6).

verleen aan die feit dat dit in die akademiese dampkring as 'n volwaardige dissipline 'n plek bekom het vir wetenskaplike besinning. Die toevoeging van die radikale element van die beklemtoning van *gender divisions* – geslagsverdelinge as gevolg van geslagsongelykhede - het tot gevolg gehad dat in die tweedegolf-feminisme gebreek is met die konvensionele (eerstegolf-) benadering dat die feminisme 'n aanhangsel van liberale en sosialistiese ideologiese waardes is en daarom ook daarmee “opereer” of omgaan.

Die slagspreuk “The personal is political”,⁸ wat in wese beteken het dat “feminist thought has rejected the conventional view that politics is confined to narrowly public activities and institutions” (Heywood 2002:62), het sinoniem met die tweedegolf geword. Tweedegolf-feministe het kulturele en politieke ongelykhede as onlosmaaklik-gebonde beskou en het vroue aangemoedig om te verstaan dat aspekte van hul persoonlike lewens hoogs gepolitiseer is en as sodanig seksistiese magstrukture weerspieël. Die kernbegrip van die feministiese teorie van seksuele politiek was hier, “patriargisme” of dan die Engelse idioom *patriarchy* - 'n begrip wat gedefinieer word as *rule by the father* en afgelei is van die woord *paterfamilias* (vader van die huis), wat dui op die dominante plek en rol van die vader-figuur in die familie en huishouding⁹. In feministiese terminologie sou dit op sy beurt beteken *rule by men* en vir die feministiese beweging om die aandag te vestig op die totaliteit (sosio-kultureel en polities) van onderdrukking en uitbuiting waaraan vroue nog altyd onderworpe was en steeds is (McNaughton 1996:348-349).

Mary Wollstonecraft kom juis in haar werk, *A vindication of the rights of women*, waarna reeds verwys is, in opstand teen hierdie manlike patriargale lewensbeskouing waarin, aan die hand van klassiek-liberale denke, vroue gedegradeer word tot irrasionele menslike wesens. Sy sê, volgens Grigsby (2002:134-135), dat die bekende Engelse klassieke filosoof, John Locke, onder meer beweer het “that individuals had a natural right to be free and self-governing because individuals were naturally rational”. Die probleem was egter volgens Wollstonecraft dat hierdie Lockiaanse liberale idees nie van toepassing gemaak is op vroue nie. Sy vervolg met die verdoemende stelling: “That which was constructed as ‘human nature’ (rationality) was really interpreted as male nature ... who simultaneously proclaimed humans to be rational and women to be emotional, intellectually weak, and irrational.” Wollstonecraft wou vroue ook by hierdie konsep van *human nature* ingesluit sien: “(S)he wanted women, no less than men, to be regarded as rational

⁸ Hierdie slagspreuk is geskep deur die feministiese aktivis en skrywer, Carol Hanish.

⁹ Kotze en Van Wyk (1980: 138) sê dat "paternalisme" 'n vorm van leierskap is "waar diegene wat in beheer is, voorsien in die behoeftes van ondergeskiktes en ver wag dat ondergeskiktes op hul beurt lojaliteit en onderdanigheid as teenprestasie gee". Die woorde "ondergeskiktes" en "onderdrukte" in die voorafgaande omskrywing was rigtinggewend in die tweede golf as 'n bevrydingsbeweging.

beings capable of self-determination and liberty” – ’n argument wat eenvoudig moet beteken “that reason is a human trait, not just a male one”.

Dit op sy beurt onderstreep volgens radikaal-feministiese denke die politieke belangrikheid van *gender* of geslagsgelykheid, waaronder verstaan word om na sosiaal-afgeforseerde eerder as biologiese verskille tussen mans en vroue te verwys (McNaughton 1996:349-350). Die meeste feministe beskou *gender*¹⁰ gevolglik as ’n sosiale konstruksie, gewoonlik gebaseer op stereotipes van “‘feminine’ and ‘masculine’ behavior and social roles” (Heywood 2002:195).

Die sosialistiese feministe neem die radikaal-feministiese standpunt ’n tree verder in die sin dat gemeen word dat die staat die daarstel van ’n dieper patriargaal-onderdrukkende struktuur bevorder waar vroue tot die private lewensfeer (die van moeders en huisvroue, en van familie- en gesinsverantwoordelikhede) ingeperk is, en van die openbare lewensfeer, soos gesentreer in die politiek en die ekonomie, afgesny en uitgesluit is. Hierdie sogenaamde *public/private divide* waarin die politiek beperk word tot die instellings en aktiwiteite van die staat – die openbare samelewingsfeer - en alle ander samelewingsinstellings onder die sambreel van die sogenaamde private samelewingsfeer gegroepeer word, is ’n vergestaltung van dit waarna Jean Elshtain in in haar boek, *Public man, private women*, verwys as sy sê, “Women, restricted to the private role of housewife and mother, are in effect excluded from politics” (Heywood 2003:244). Dit sluit aan by die sosialisties-feministiese siening van die staat en die politiek: “It is run by men, and it is run for men” (Heywood 2002:94).

Vir die meer radikaal-georiënteerde feministiese beweging het dit beteken om, sover dit binne hulle vermoë was, met hierdie onderskeiding tussen *public man* en *private women* weg te doen (Heywood 2003:245; Grigsby 2002:136-137).

Teenoor die voorafgaande radikaal- en sosialisties-feministiese beskouing het die liberale feminisme ’n meer positiewe houding teenoor die staat openbaar; een van “inkrementele hervorming”. Hulle het in die neutraliteit van die staat geglo, en dat staatsinmenging die herskikking of die omkeer van geslagsongelykhede en die bevordering van die rol van die vrou, ook in die politiek of die openbare samelewingsfeer, moet beteken.

Die derdegolf-feminisme (*third-wave feminism*) het sedert die negentigerjare van die vorige eeu na vore getree as ’n voortsetting van en in reaksie op die waarneembare mislukkings van die tweedegolf-feminisme. Derdegolf-feminisme bestaan in akademies-wetenskaplike debat; in die teorie, filosofie en ideologie, en in die praktyk in vele bewegings - alles gerig op die posisie van die vrou in die sosiale struktuur (*social fabric*) van instellings en van menseverhoudinge.

Volgens die *Wikipedia*-webtuiste (2009c:4-6) “hang die derde feministiese beweging nou saam met wat die postmoderne era genoem word, en reageer hulle

¹⁰ Sien Jooste en Hudson (2007: 173-188) vir ’n volledige uiteensetting van die geslagsongelykheids-problematiek in globale perspektief.

veral op daardie denkers van die tweede beweging wat die ou geslagshiërargie eenvoudig net wou omkeer deur te beweer dat vroue eintlik beter as mans is. Waar die eerste beweging die verskille tussen vroue en mans onderspeel het en die tweede beweging die verskille tussen vroue en mans beklemtoon het, wil die derde beweging wegkom van die digotomie of tweedeling tussen manlikheid en vroulikheid. Hiervolgens moet daarvan afgesien word om vroulikheid en manlikheid as mekaar se teenoorgesteldes te definieer, aangesien so 'n strategie altyd sal lei tot die bevooroordeelde geringskatting van sekere kategorieë mense. Geslagtelikheid moet as 'n aaneenlopende spektrum eerder as twee teenoorgestelde pole gesien word waar geslagtelike verskille nie meer óf onderdruk óf beklemtoon word nie, maar vermenigvuldig word. Binne hierdie paradigma begin 'n mens aanvaar dat mense groot variasies kan vertoon binne hul geslagtelike identiteit, en dat geslagtelike identiteit ook nie presies saamval of hoef saam te val met biologiese geslag nie. Hier is dus 'n verdere ontwikkeling van 'n ou idee van die feminisme, naamlik die onderskeid tussen *sex* en *gender*. Hierdie onderskeid wil klem lê op die feit dat daar 'n verskil is tussen biologiese vroulikheid (*sex; femaleness*) en kulturele vroulikheid (*gender; femininity*) en dieselfde ook met biologiese (*maleness*) en kulturele manlikheid (*masculinity*). Hierdie derde feministiese paradigma is dus veral daarop gemik om aan individue die vryheid te gun om met hul geslagtelike identiteit te eksperimenteer en hul eie inhoud daaraan te gee.”

Dat veel deur die feministiese bewegings bereik is met betrekking tot die posisie van die vrou in die samelewing, staan bo alle twyfel, maar dat daar nog baie is om te doen ten einde die vroue van die wêreld in 'n posisie van gelykwaardigheid en volwaardigheid teenoor hul manlike eweknieë te sien, is eweneens waar.

3. VROULIKE VERTEENWOORDIGING IN DIE PARLEMENTE VAN DIE WÊRELD

Teen die agtergrond van die voorafgaande kriptiese uiteensetting van die feminisme word die politieke bemagtiging van vroue, dit wil sê van vroulike politieke ampsbekleërs, vervolgens wêreldwyd in oënskou geneem.

Die gonswoord “bemagtiging” word nie in die artikel gebruik, om aan te dui dat vroue hulle deur die eeue heen in politieke beroepsisolasië bevind het nie, maar eerder om 'n posisie van totale onder-verteenvoording aan die kaak te stel. Waar vroue ongeveer die helfte van die wêreld se bevolking uitmaak, verteenwoordig hulle slegs 16% of 1 uit 6 van alle wetgewers oor die wêreld heen (Lederer 2006:1; Mahler 1995:151).

Die volgende tabel (*Women in national parliaments: World classification* 2009:1-6) soos saamgestel deur die Interparlementêre Unie, dui die omvang van vroulike verteenwoordiging in 188 lande van die wêreld se parlemente teen

28 Februarie 2009 aan en word as 'n basisdokument gebruik vir 'n ontleding van vroulike politieke verteenwoordiging in die parlemente van die wêreld.

WORLD CLASSIFICATION¹¹

Rank	Country	Lower or single House			
		Elections	Seats	Women	% W
1	Rwanda	9 2008	80	45	56,3%
2	Sweden	9 2006	349	164	47,0%
3	Cuba	1 2008	614	265	43,2%
4	Finland	3 2007	200	83	41,5%
5	Netherlands	11 2006	150	62	41,3%
6	Argentina	10 2007	255	102	40,0%
7	Denmark	11 2007	179	68	38,0%
8	Angola	9 2008	220	82	37,3%
9	Costa Rica	2 2006	57	21	36,8%
10	Spain	3 2008	350	127	36,3%
11	Norway	9 2005	169	61	36,1%
12	Belgium	6 2007	150	53	35,3%
13	Mozambique	12 2004	250	87	34,8%
14	New Zealand	11 2008	122	41	33,6%
15	Iceland	5 2007	63	21	33,3%
16	Nepal	4 2008	594	197	33,2%
17	South Africa	4 2004	400	132	33,0%
18	Germany	9 2005	612	197	32,2%
19	Belarus	9 2008	110	35	31,8%
20	Uganda	2 2006	332	102	30,7%
21	Burundi	7 2005	118	36	30,5%
22	United Republic of Tanzania	12 2005	319	97	30,4%
23	Guyana	8 2006	70	21	30,0%
24	Peru	4 2006	120	35	29,2%
"	Timor-Leste	6 2007	65	19	29,2%
25	Switzerland	10 2007	200	57	28,5%
26	Austria	9 2008	183	52	28,4%
27	Portugal	2 2005	230	65	28,3%
"	Macedonia	6 2008	120	34	28,3%
28	Afghanistan	9 2005	242	67	27,7%
29	Ecuador	10 2008	76	21	27,6%
30	Namibia	11 2004	78	21	26,9%
31	Trinidad and Tobago	11 2007	41	11	26,8%
32	Australia	11 2007	150	40	26,7%
33	Vietnam	5 2007	493	127	25,8%
34	Kyrgyzstan	12 2007	90	23	25,6%
35	Iraq	12 2005	275	70	25,5%
"	Suriname	5 2005	51	13	25,5%
36	Lao People's Democratic Republic	4 2006	115	29	25,2%
37	Andorra	4 2005	28	7	25,0%
"	Lesotho	2 2007	120	30	25,0%
"	Monaco	2 2008	24	6	25,0%
38	Singapore	5 2006	94	23	24,5%
39	Liechtenstein	2 2009	25	6	24,0%

¹¹ Omdat hierdie tabel 'n kernokument vir die analisering van vroulike politieke bemagtiging is, word dit in sy geheel in Engels aangehaal. Sien ook *Women in national parliaments World classification 2006*.

40	Seychelles	5 2007	34	8	23,5%
41	Honduras	11 2005	128	30	23,4%
42	Luxembourg	6 2004	60	14	23,3%
43	Mexico	7 2006	500	116	23,2%
44	Tunisia	10 2004	189	43	22,8%
45	Pakistan	2 2008	338	76	22,5%
"	United Arab Emirates	12 2006	40	9	22,5%
46	Canada	10 2008	308	68	22,1%
"	Mauritania	11 2006	95	21	22,1%
47	Eritrea	2 1994	150	33	22,0%
"	Senegal	6 2007	150	33	22,0%
48	Ethiopia	5 2005	529	116	21,9%
49	Republic of Moldova	3 2005	101	22	21,8%
50	Bulgaria	6 2005	240	52	21,7%
51	Serbia	5 2008	250	54	21,6%
52	China	3 2008	2987	637	21,3%
"	Italy	4 2008	630	134	21,3%
53	Croatia	11 2007	153	32	20,9%
54	Estonia	3 2007	101	21	20,8%
55	Philippines	5 2007	239	49	20,5%
56	Poland	10 2007	460	93	20,2%
57	Democratic People's Republic of Korea	8 2003	687	138	20,1%
58	Latvia	10 2006	100	20	20,0%
59	Dominican Republic	5 2006	178	35	19,7%
60	United Kingdom	5 2005	646	126	19,5%
61	Slovakia	6 2006	150	29	19,3%
62	El Salvador	1 2009	84	16	19,0%
63	Dominica	5 2005	32	6	18,8%
64	Venezuela	12 2005	167	31	18,6%
65	Nicaragua	11 2006	92	17	18,5%
66	France	6 2007	577	105	18,2%
"	Saint Vincent and the Grenadines	12 2005	22	4	18,2%
67	Cape Verde	1 2006	72	13	18,1%
"	Sudan	8 2005	443	80	18,1%
68	Lithuania	10 2008	141	25	17,7%
69	Israel	2 2009	120	21	17,5%
"	Tajikistan	2 2005	63	11	17,5%
"	Uzbekistan	12 2004	120	21	17,5%
70	Mauritius	7 2005	70	12	17,1%
71	United States of America	11 2008	435	74	17,0%
72	Bolivia	12 2005	130	22	16,9%
73	Gabon	1 2009	120	20	16,7%
"	Panama	5 2004	78	13	16,7%
74	Cambodia	7 2008	123	20	16,3%
75	Kazakhstan	8 2007	107	17	15,9%
76	Czech Republic	6 2006	200	31	15,5%
77	Burkina Faso	5 2007	111	17	15,3%
78	Zambia	9 2006	158	24	15,2%
"	Zimbabwe	3 2008	210	32	15,2%
79	Chile	12 2005	120	18	15,0%
"	San Marino	11 2008	60	9	15,0%
80	Greece	9 2007	300	44	14,7%
81	Cyprus	5 2006	56	8	14,3%
82	Russian Federation	12 2007	450	63	14,0%
83	Cameroon	7 2007	180	25	13,9%
84	Djibouti	2 2008	65	9	13,8%
"	Swaziland	9 2008	65	9	13,8%

85	Republic of Korea	4 2008	299	41	13,7%
86	Grenada	7 2008	15	2	13,3%
"	Ireland	5 2007	166	22	13,3%
"	Jamaica	9 2007	60	8	13,3%
"	Slovenia	9 2008	90	12	13,3%
87	Sierra Leone	8 2007	121	16	13,2%
88	Malawi	5 2004	193	25	13,0%
89	Liberia	10 2005	64	8	12,5%
"	Paraguay	4 2008	80	10	12,5%
90	Niger	12 2004	113	14	12,4%
"	Syrian Arab Republic	4 2007	250	31	12,4%
91	Bahamas	5 2007	41	5	12,2%
92	Uruguay	10 2004	99	12	12,1%
93	Guatemala	9 2007	158	19	12,0%
"	Maldives	1 2005	50	6	12,0%
94	Bosnia and Herzegovina	10 2006	42	5	11,9%
95	Thailand	12 2007	480	56	11,7%
96	Indonesia	4 2004	550	64	11,6%
97	Azerbaijan	11 2005	123	14	11,4%
"	Romania	11 2008	334	38	11,4%
98	Botswana	10 2004	63	7	11,1%
"	Hungary	4 2006	386	43	11,1%
"	Montenegro	9 2006	81	9	11,1%
"	Saint Lucia	12 2006	18	2	11,1%
"	Togo	10 2007	81	9	11,1%
99	Benin	3 2003	83	9	10,8%
"	Malaysia	3 2008	222	24	10,8%
100	Antigua and Barbuda	3 2004	19	2	10,5%
"	Central African Republic	3 2005	105	11	10,5%
"	Morocco	9 2007	325	34	10,5%
101	Mali	7 2007	147	15	10,2%
102	Barbados	1 2008	30	3	10,0%
"	Guinea-Bissau	11 2008	100	10	10,0%
103	Kenya	12 2007	224	22	9,8%
104	Gambia	1 2002	53	5	9,4%
"	Japan	9 2005	480	45	9,4%
105	India	4 2004	541	49	9,1%
"	Turkey	7 2007	549	50	9,1%
106	Brazil	10 2006	513	46	9,0%
107	Cote d'Ivoire	12 2000	203	18	8,9%
108	Malta	3 2008	69	6	8,7%
109	Bhutan	3 2008	47	4	8,5%
110	Armenia	5 2007	131	11	8,4%
"	Colombia	3 2006	166	14	8,4%
"	Democratic Republic of the Congo	7 2006	500	42	8,4%
111	Samoa	3 2006	49	4	8,2%
"	Ukraine	9 2007	450	37	8,2%
112	Ghana	12 2004	228	18	7,9%
"	Madagascar	9 2007	127	10	7,9%
113	Algeria	5 2007	389	30	7,7%
"	Libyan Arab Jamahiriya	3 2006	468	36	7,7%
114	Congo	6 2007	137	10	7,3%
"	Sao Tome and Principe	3 2006	55	4	7,3%
115	Albania	7 2005	140	10	7,1%
116	Nigeria	4 2007	358	25	7,0%
117	Saint Kitts and Nevis	10 2004	15	1	6,7%
118	Jordan	11 2007	110	7	6,4%

119	Bangladesh	12 2008	300	19	6,3%
120	Equatorial Guinea	5 2008	100	6	6,0%
"	Georgia	5 2008	150	9	6,0%
121	Sri Lanka	4 2004	225	13	5,8%
122	Chad	4 2002	155	8	5,2%
123	Lebanon	5 2005	128	6	4,7%
124	Kiribati	8 2007	46	2	4,3%
125	Haiti	2 2006	98	4	4,1%
"	Mongolia	6 2008	74	3	4,1%
126	Vanuatu	9 2008	52	2	3,8%
127	Kuwait	5 2008	65	2	3,1%
"	Tonga	4 2008	32	1	3,1%
128	Comoros	4 2004	33	1	3,0%
"	Marshall Islands	11 2007	33	1	3,0%
129	Iran (Islamic Republic of)	3 2008	286	8	2,8%
130	Bahrain	11 2006	40	1	2,5%
131	Egypt	11 2005	442	8	1,8%
132	Papua New Guinea	6 2007	109	1	0,9%
133	Yemen	4 2003	301	1	0,3%
134	Belize	2 2008	32	0	0,0%
"	Micronesia (Federated States of)	3 2005	14	0	0,0%
"	Nauru	4 2008	18	0	0,0%
"	Oman	10 2007	84	0	0,0%
"	Palau	11 2008	16	0	0,0%
"	Qatar	7 2008	35	0	0,0%
"	Saudi Arabia	4 2005	150	0	0,0%
"	Solomon Islands	4 2006	50	0	0,0%
"	Tuvalu	8 2006	15	0	0,0%
135	Somalia	8 2004	475	?	?
"	Turkmenistan	12 2008	124	?	?

Soos afgelei uit die voorafgaande tabel, vertoon die omvang van vroulike verteenwoordiging in nasionale parlemante (laerhuis of enkelkamer) van die wêreld nie gunstig nie, maar toon dit wel die vordering aan wat op die gebied van parlementêre verteenwoordiging teen 2008 gemaak is. Die leidende state in die kategorie van verteenwoordiging is Ruanda ('n derdewêreldstaat uit Afrika) met 56,3% (45 uit 80 setels), gevolg deur Swede met 47% (164 uit 349 setels) vroue-verteenwoordigers in hul onderskeie laerhuise. Rwanda is die enigste staat ter wêreld wat teen 2009 die 50%-kerf van verteenwoordiging verbygesteek het. Dit spreek boekdele wanneer dit met gevestigde demokrasieë soos onder meer die Verenigde Koninkryk met 19,5%, die VSA met 17%, en Japan met 9,4% vrouevertreenwoordiging vergelyk word. Uit 188 state is verteenwoordiging, soos reeds aangedui, in slegs een staat 50% en hoër; in vyf state is verteenwoordiging tussen 40% en 49%; in 17 state tussen 30% en 39%; in 44 state tussen 20% en 29%; in 68 state tussen 10% en 19%; in 41 state tussen 1% en 9%; in twee state onder 1%; in nege state bestaan geen verteenwoordiging nie; en twee state (Somalië en Turkmenistan) se posisies is onbekend.

Die uitstaande kenmerk van die voorafgaande profiel van verteenwoordiging en die belangrikste afleiding wat daaruit gemaak kan word, is dat daar nie alleen steeds groot agterstande met betrekking tot die politieke bemagtiging van die vroue

van die wêreld bestaan nie, maar dat ondervteenwoordiging, selfs in die moderne tye, nog verreweg nie uitgewis is nie. Hierdie stelling word onderskryf deur die feit dat die grootste gros van state hulle binne die kategorieë van tussen 20% – 29% (44 state), tussen 10% - 29% (68 state), en tussen 1% en 9% (41 state), bevind. 'n Totaal van 153 uit 188 state, dit wil sê 81,4% van alle state van die moderne wêreld het, om die minste daarvan te sê, dit nie erns met die politieke bemagtiging van vroue nie.

Tans (teen 2009) is daar ook nege state wat oor geen vroulike politieke verteenwoordiging beskik nie. Dit sluit onder meer state soos Belize, Oman, Katar, Saoedi-Arabië en die Solomon Eilande in.

Die volgende tabel gee 'n regionale profiel van vroulike verteenwoordiging oor die wêreld heen uit 'n Engelstalige bron in 2008:

Countries	Single House or lower House	Upper House or Senate	Both Houses combined
Nordic countries	41,4%	---	---
Americas	21,8%	20,2%	21,5%
Europe - OSCE member countries (including Nordic countries)	21,3%	19,4%	20,9%
Europe - OSCE member countries (excluding Nordic countries)	19,3%	19,4%	19,3%
Sub-Saharan Africa	18,1%	21,4%	18,5%
Asia	18,0%	16,5%	17,8%
Pacific	13,0%	32,6%	15,2%
Arab States	9,7%	7,0%	9,1%

(Bron: *Woman in national parliaments Regional averages 2009*:1. Sien ook *Women in national parliaments World average 2006*:1-2).

Uit hierdie tabel en ander verwysings blyk dit dat die Nordiese State (ingeslote Swede, Finland, Denemarke, Noorweë, Duitsland en Ysland) as 'n stategroepering die werklike pasaangeërs onder die state van die wêreld is in die politieke bemagtiging van vroue op alle vlakke van verteenwoordiging.

4. VROUE AS POLITIEKE AMPSBEKLEËRS

4.1 Ministeriële verteenwoordiging

Onder ministeriële verteenwoordiging word hier verstaan die aanstel van vroue as lede van die uitvoerende gesag, met ander woorde as lede van die kabinet (ministers of adjunkministers).

Naas parlementêre verteenwoordiging was die aanstel van vroue in ministeriële poste, selfs tot in die laat twintigste eeu, 'n hoë uitsondering. Nina Bang se pioniersaanstelling as die Deense minister van onderwys (1924-26) van 'n demokraties-verkose regering het die weg gebaan dat teen die einde van die twintigste eeu vroulike aanstellings in ministeriële poste nie meer iets ongewoons

was nie, maar nooit in betekenisvolle groot getalle nie. Aanstellings vars in die geheue is onder meer dié van Condeleezza Rice in die kabinet van president George Bush (jr.) van die Verenigde State van Amerika - tydens sy eerste termyn as minister in die kabinet en Nasionale Veiligheidsraadgewer, en gedurende sy tweede termyn as minister van buitelandse sake (*Secretary of State*). Hillary Clinton dien tans as minister van buitelandse sake in die kabinet van president Barak Obama. In 1999 het Swede die eerste land ter wêreld geword met meer vroue in die kabinet (11:9) as mans en teen 2009 word Monaco die laaste land ter wêreld wat 'n vroulike minister tot die land se uitvoerende gesag voeg (*Worldwide guide to women in leadership* 2009:1).

'n Ontleding van statistiek van die dokument *Worldwide guide to women in leadership: The situation of female members of government by 2008* (2009:1-4), toon dat Finland met 60% (12 vroue en agt mans), die Franse *Community Government* in België, ook met 60% (vier vroue en twee mans) en Noorweë met 52,6% (tien vroue en nege mans) teen 2008 die leidende state met vroulike verteenwoordiging op ministeriële vlak was.

Elf (11) state met meer as 40% vroulike verteenwoordiging sluit onder meer in: Spanje (47%), Wallis (VK) (46%), Nicaragua (45%), Swede (40,9%), Frankryk (43,7%) en Oostenryk (40%); drie state met meer as 30% vroulike verteenwoordiging sluit in: Denemarke (36,8%), Ysland (33,3%) en Nederland (31%); tien state met meer as 20% vroulike verteenwoordiging sluit in: Duitsland (26%), Australië (23,3%), Italië (23%), die Verenigde Koninkryk (22%) en Kanada (21%). In België is die syfer 19%, in die Verenigde State van Amerika 15% en in Griekeland 4,8%.

State wat hulle onder die kritieke drempel van 10% vroulike verteenwoordiging bevind, sluit onder meer in Indië met 9,6%, Irak met 8,8%, Israel met 8%, en 'n hele rits state uit die Arabiese wêreld met 5% en minder, soos Koeweit, die Verenigde Arabiese Emirate, Katar, Oman en Yemen. In die Moslemstaat Pakistan is die syfer slegs 3%.

'n Treffende verskynsel uit die vergelykende statistiek is die plek wat demokrasieë wat lank reeds gevestig is en die leidende state in die gelykberegtigingsbewegings vir vroue inneem, byvoorbeeld Duitsland met 26% (ses vroue en 20 mans), Australië met 23,3% (sewe vroue en 23 mans), die Verenigde Koninkryk met 22% (vyf vroue en 17 mans), Kanada met 21% (sewe vroue en 25 mans), en die Verenigde State met slegs 15% (drie vroue en 17 mans).

4.2 Regeringshoofde

Dit is feitlik korrek dat daar nog altyd vroulike regeerders was. So byvoorbeeld het Egiptiese koninginne sedert 3000 vC al regeer, en die eerste wat deur die geskiedenis nagespeur kon word, was Ku-baba wat oor die Mesopotaamse stadstaat, Ur, teen ongeveer 2500 vC regeer het. Dan was daar die "bose" Atalia (843-837 vC) van die Suidryk (Juda) wat probeer het om die hele Dawidsgeslag om te bring. Vroulike

politieke ampsbekleërs (as staats- en regeringshoofde) was egter deur die eeue meer die uitsondering as die reël (*Worldwide guide to women in leadership* 2006:1).

Die politieke ampte wat vir ontleding gebruik gaan word ten einde die posisie van vroue as uitvoerende politiek ampsbekleërs in perspektief te stel, is die van staats- en regeringshoofde, onderskeidelik ook bekend as presidente (as staat- en/of regeringshoofde), monarge (as staatshoofde) en eerste ministers (as regeringshoofde).

Die amp van regeringshoof setel gewoonlik in ’n eerste minister of premier as die mees uitstaande kenmerk van ’n parlementêre stelsel van uitvoerende gesag. Die kenmerke van die amp word soos volg deur Heywood (2002:342) omskryf: “(T)he political executive is drawn from the assembly ... and ... executive power is derived from the assembly and closely linked to party politics, (and) a separate head of state, in the form of a constitutional monarch or non-executive president ... to fulfil ceremonial duties.”

In 1960 word Sirimavo Bandaranaike van Sri Lanka die wêreld se eerste verkose vroulike eerste minister. Evhgeniya Bogdanovna Bosh van die Oekraïne het haar egter vir etlike maande (17 Desember 1917 tot 9 Maart 1918) as waarnemende hoof van die uitvoerende gesag voorgegaan. Die twintigste eeu lewer nietemin 46 vroulike eerste ministers (of by wyse van ’n ander benaming, hoofde van die uitvoerende gesag) op. Leiers wat hul stempel op die nasionale politiek van hul onderskeie lande en wêreldwyd afgedruk het, sluit onder andere die volgende in:¹²

- 1) Sirimavo Bandaranaike van Sri Lanka beklee die pos van eerste minister tussen 1960 tot 2000 met onderbrekings vir 18 jaar lank. Haar verkiesing tot die amp van eerste minister het die weg gebaan vir vroue wat as regeringshoofde ’n onmiskenbare stempel as nasionale en wêreldleiers afgedruk het.
- 2) Indira Gandhi van Indië. Sy was die dogter van die vermaarde Jawaharlal Nehru, Indiese premier vanaf 1947 tot 1964. Ondanks groot omstredeheid tydens haar termyn beklee sy die amp van eerste minister afwisselend vir 15 jaar lank oor die periode 1966 tot 1984. Sy het persoonlike mag nagestreef en ’n outokratiese regeerstyl gevolg wat haar in botsing met opponerende politieke groeperinge gebring het. Sy het onvermoed die onafhanklikheid van Indië nagestreef.
- 3) Golda Meïr van Israel. Gebore in Rusland as Golda Mabovitch, emigreer sy na die VSA en vind haar weg na Israel. Met haar toetrede tot die politiek dien sy onder meer as ambassadeur in Rusland en beklee die belangrike kabinetspos van minister van buitelandse sake vir 13 jaar lank. In 1969 word sy die leier van die Arbeidersparty en die eerste vroulike eerste minister van die oorloggeteisterde

¹² Sien *Worldwide guide to women in leadership: Female heads of state and government in office in 1900 and onwards 2009*, pp. 1-40; ZPC 2005, pp. 1-9; en Lewis 2005: 1-3, vir die uiteensetting onder hierdie subhoof.

land. Sy beklee die amp vir vyf jaar lank en lei die land onder meer deur die Yom Kippur-oorlog. Van die sigaarrokende leier word onder meer gesê: “As prime minister (she) concentrated much of her energies on the diplomatic front – artfully mixing personal diplomacy with skilful use of the mass media. Armed with an iron will, a warm personality and grandmotherly image, simple but highly effective rhetoric and a ‘shopping list’, she successfully solicited financial and military aid in unprecedented measure” (*Ibid.* 2009:12).

- 4) Margaret Thatcher van Brittanje. Gebore as Margaret Hilda Roberts dien sy as lid van die Britse parlement vir 31 jaar lank (1959-90), en as *Baroness Thatcher of Kestaven*, as lid van die Hoërhuis (die *House of Lords!*) sedert 1990. Sy word die eerste Britse premier wat vir drie opeenvolgende termyne (1979-1990) verkies is. Sy het die sosialistiese program van die Arbeidersparty van die tafel gegee en vryemark-beginsels in plek gebring, en ook die voorskriftelike rol van die vakbonde uit die politieke omgewing gehaal. Sy verwerp deur haar politieke vernuf en kragdadige optrede op nasionale en internasionale politieke forums die naam van die “ystervrou”. Haar politieke filosofie het onder die naam “Thatcherisme”, oor die wêreld heen weerklank gevind (*Microsoft(R) Encarta* 1995:1).
- 5) Benazir Bhutto van Pakistan. Gebore as die dogter van Zulfikar Ali Bhutto, ’n voormalige president en eerste minister van Pakistan, dien sy afwisselend as eerste minister vir ses jaar lank sedert 1988. Haar politieke loopbaan is in omstredenheid gehul en sy is twee keer op aanklagte van korrupsie afgedank. Na tien jaar as ’n uitgewekene keer sy in 2007 terug na Pakistan om aan die verkiesing van 2008 deel te neem, maar sterf tydens die veldtog in ’n motorbomontploffing. Sy geniet die onderskeiding dat sy die eerste vroulike eerste minister van ’n Moslemstaat was.
- 6) Angela Merkel van Duitsland. Sy is tans een van die bekendste regeringshoofde in die amp en het as eerste vroulike Federale Kanselier van die verenigde Oos- en Wes-Duitsland, die voormalige Wes-Duitse Kanselier, Gerhard Schroeder, om die amp verslaan. Sy geniet hoë aansien en dien in 2007 as voorsitter van die Europese Unie, en as president van die Groep van Agt (G-8).

Ander bekende name is die van *Dame* Eugenia Charles van die Dominikaanse Republiek; Gro Harlem Brudtland van Noorweë; Luísa Dias Dioge, die eerste minister van Mosambiek; Helen Clarke van Nieu-Seeland; en Han Myung Sook van Suid-Korea (*Worldwide guide to women in leadership: Women prime ministers* 2009:1-11).

Tans (2009) is daar nege dienende vroulike eerste ministers: in Bangladesj, Duitsland, Haïti, Ysland, Moldavië, Mosambiek, Nederlandse Antille, die Oekraïne en die Aland-eilande.

4.3 Staatshoofde

In die amp van staatshoofde word onderskei tussen presidente en monarge (koningskappe). Hierdie ampte kan beklee word in 'n uitvoerende of seremoniële hoedanigheid. Die bekendste uitvoerende president van die moderne wêreld is waarskynlik dié van die Verenigde State van Amerika, waar beide die ampte van staats- en regeringshoof in 'n direk verkose president gesetel is. Daarenteen is die bekendste monargie van die moderne wêreld waarskynlik dié van die Britse koningshuis. Die koning/koningin beklee die amp van staatshoof in 'n seremoniële of titulêre hoedanigheid, terwyl die uitvoerende gesag setel in 'n uitvoerende eerste minister of premier as regeringshoof.

4.3.1 Presidente

Die amp van president as staathoof word soos volg omskryf: “A president is a formal head of state, a title that is held in other states by a monarch or emperor. An important distinction, however, must be made between constitutional presidents and executive presidents. Constitutional or non-executive presidents, are a feature of parliamentary systems and have responsibilities confined largely to ceremonial duties. In these circumstances the president is a mere figurehead, and executive power is wielded by a prime minister and/or cabinet. Executive presidents (on the other hand), combine the formal responsibilities of a head of state with the political power of a chief executive. Presidencies of this kind constitute the basis of what is called presidential government (or a presidential system of executive power), as opposed to parliamentary government (or a parliamentary system of executive power)” (Heywood 2002:338).

Die eerste vrou wat die amp van staatshoof beklee het, strek terug tot 1940 toe Khertek Anchimaa Toka van die Volksrepubliek van Tannu Tuva, in haar hoedanigheid as voorsitter van die presidium van die Klein (Little) Hüral, die amp vir 'n jaar beklee het. Sühbaataryn Yanjmaa, as eerste adjunkvoorsitter van die presidium van die Groot Hüral van Mongolië, het in 1953 as staatshoof waargeneem met die afsterwe van haar man Sühbaatar. Sedertdien het 32 vroue die amp van staatshoof in 'n presidensiële hoedanigheid beklee (*Worldwide guide to women in leadership: Female presidents* 2009:1).

In 1974 word Isabel Perón van Argentinië die eerste verkose vroulike president van die wêreld toe sy as visepresident haar man, Juan Perón, in 1974 as president opgevolg het en twee jaar later in 'n militêre staatsgreep omvergewerp is. Haar pionier-aanstelling het 'n era ingelui waar die 191 lidstate van die Verenigde Nasies tans (2009) oor agt vroulike staatshoofde beskik; in Argentinië, Chili, Finland, Indië, Ierland, Liberië, die Filippyne en San Marino (*Worldwide guide to women in leadership: Female presidents* 2009:1).

Van die meer bekende (en selfs hier en daar omstrede) name wat as presidente gedien het,¹³ sluit onder andere in die *doyen* onder alle Europese nie-monargale leiers en die eerste direk verkose en langsdienende (1980-1996) vrouepresident in Europa, Vigdís Finnbogadóttir van Ysland.

Dan was daar die omstrede Corazon Aquino, president van die Filippyne (1986-1992), wat haar vermoorde man, Benigno Aquino, opgevolg het. Tydens haar termyn het sy agt staatsgrepe afgeweer en is grondwetlik verbied om vir 'n verdere termyn te dien.

Afrika se eerste vroulike staatshoof, die bekende Ruth Perry van Liberië, word in 1996 voorsitter van die *Council of States* om die oorgang na 'n demokrasie te bestuur na baie jare van burgeroorlog. Vanaf 1999 was sy die ondervoorsitter van die Organisasie vir Afrika-eenheid.

Ook van Liberië is daar Afrika se eerste verkose uitvoerende president, Ellen Johnson-Sirleaf. Sy is geskool in die internasionale finanswese en beklee verskeie poste in internasionale monetêre instellings. In 1985 word sy met haar terugkeer uit die Verenigde State, onder huisarres geplaas. Sy wyk weer uit na die VSA en word in 1990 'n aktiewe lid van 'n ballingregering in die VSA. Sy keer in 1997 terug na Liberië en word in 2005 tot uitvoerende president verkies.

Dan was daar die enigste vroulike president uit die voormalige kommunistiese Oos-Europa, Sabine Bergmann-Pohl (1990) van die Duitse Demokratiese Republiek (DDR). Sy was die laaste president van die DDR voor die eenwording (unifikasie) van die voormalige kommunistiese Oos-Duitsland en Wes-Duitsland, na die ontbinding van die Sowjetunie en die val van die berugte Berlynse muur. Na unifikasie was sy die federale minister sonder portefeulje vir die Nuwe *Bundesstates* en lid van die *Bundestag* van 1998 tot 2002.

4.3.2 Monarge

Daar word na 'n monargie verwys as “a system of rule dominated by one person (it literally means ‘rule by one person’). In general usage, however, it is the institution through which the post of head of state is filled through inheritance or dynastic succession. In absolute monarchies the monarch claims, if seldom exercises, a monopoly of political power (examples Saudi Arabia, Nepal and Morocco). In constitutional monarchies the monarch fulfils an essentially ceremonial function largely devoid of political significance (for example, in Spain, the Netherlands and the United Kingdom)” (Heywood 2002:342).

Ofskoon monargieë as grondwetlike model om verskeie redes in gewildheid afgeneem het, en toenemend van die politieke toneel verdwyn, het monargieë oor

¹³ Vir 'n uiteensetting onder hierdie subhoof, sien: *Worldwide guide to women in leadership Female presidents* 2009:1.

die eeu van regering van die bekendste vroulike politieke ampsbekleërs ter wêreld opgelewer. Oor die tydperk 1900 tot 2009 bestyg 21 vroue die troon van die bekendste monargieë van die wêreld om as staatshoofde te dien. Tans (2009) is drie vroue as koninklike staatshoofde in hul onderskeie lande aan bewind of op die troon. Dit sluit die monargieë van Denemarke, Nederland en die Verenigde Koninkryk in.

Van die bekendste oorblywende demokrasieë van die teenswoordige state-wêreld is grondwetlike monargieë met 'n erfopvolgingstroon en die staatshoofde verrig eerder seremoniële funksies as om uitvoerende staatshoofde te wees. Daar is reeds verwys na die voorbeeld van Spanje, Nederland en die Verenigde Koninkryk.

Van die bekendste monarge van die twintigste eeu sluit onder andere die volgende in:¹⁴

- 1) Koningin Victoria van die Verenigde Koninkryk van Brittanje en Ierland. Sy bestyg die troon in 1837 op negentienjarige leeftyd en beklee die amp van staatshoof tot en met haar dood in 1901. Dit was onder haar koningskap dat die meer moderne idee van 'n grondwetlike monarg, wie se rol bo dié van die partypolitiek verhewe is, begin posvat het. Dit het tot gevolg gehad dat direkte politieke mag vanaf die soewerein (die koning) begin wegbeweeg het om uiteindelik in 'n grondwetlike monargie op te gaan.
- 2) Koningin Wilhelmina van Nederland kan in dieselfde asem as koningin Victoria genoem word as simbole van patriotisme en nasionale eenheid in hul onderskeie lande. Sy bestyg die troon in 1890 onder die regentskap van haar moeder en neem die leisels formeel oor in 1898 en regeer as staatshoof binne die beperkinge van 'n grondwetlike monargie tot en met haar abdikasie in 1948. Die Nederlandse monargie, ook bekend as die Huis van Oranje, lewer as 'n erfopvolgingstroon ook die dinamiese persoonlikhede van koningin Juliana (1948–1980) en koningin Beatrix (1980 -) as staatshoofde op.
- 3) Uitstaande op die lys van vermaarde monarge van die 20ste eeu is waarskynlik koningin Elizabeth II van die Verenigde Koninkryk van Groot Brittanje en Noord-Ierland. Sy bestyg die troon in 1952 en is met 57 jaar op die troon een van die langsdienende vroulike staatshoofde ter wêreld. Sy is ook, afgesien van die moederland, staatshoof in 15 voormalige Britse kolonies en die hoof van die Britse Statebond, wat 'n organisasie is wat bestaan uit al die geaffilieerde lede van voormalige Britse kolonies en territoriale gebiede. Sy is as die simboliese staatshoof van 'n grondwetlike demokrasie iemand wat met nougesetheid haar verpligtinge teenoor die staat en die burgers nakom en ondanks teenkating uit eie geledere, die Britse monargie met alles binne haar vermoë verdedig en in stand hou.

¹⁴ Vir 'n uiteensetting onder dié subhoof sien *Worldwide guide to women in leadership Reigning queens and empresses from 1900 to 2009* 1-7.

Ander name uit die monargale wêreld wat in hul onderskeie lande (of gemeenskappe) hul stempels as staatshoofde afgedruk het, sluit in koningin Makea Takau Ariki (1871-1911) van die Cook-eilande; koningin/regentes Maria Cristina (1885-1902) van Spanje; regentes Ratna Divyeshwari Devi (1911-1918) van Nepal; groothertogin Marie-Adelheide (1912-1919) van Luxemburg, en haar suster, groothertogin Charlotte (1919-1964); koningin Zawditu (1916-1930) van Ethiopië; die Maori-koningin Te Arikini (1966-2006) van Nieu-Seeland; asook koningin Margarethe II (1972-) van Denemarke.

5. DIE POLITIEKE BEMAGTIGING VAN VROUE IN SUID-AFRIKA

Vanuit die voorafgaande profielstudie bestaan die vraag nou, hoe vergelyk die nuwe (na 1994) Suid-Afrika in die verskillende kategorieë van verteenwoordiging met die res van die wêreld? Die antwoord is 'n baie gunstige een omdat die African National Congress (ANC) as party en regering nie net 'n besondere sensitiwiteit teenoor die vraagstuk van geslagsgelykheid openbaar nie, maar dit ook in die regering en openbare sektor ingedra het. Met 33% vroulike verteenwoordiging in die Nasionale Vergadering (132 uit 400) en 40,7% in die Raad van Provinsies (22 uit 54) het Suid-Afrika gesprong van 'n posisie van 141ste in die wêreld vóór die verkiesing van 1994 tot 17de voor die algemene verkiesing van 2009; en met 'n 46% vroulike ministeriële verteenwoordiging (13 vroue en 15 mans) en 47% adjunkministeriële verteenwoordiging (tien vroue en 11 mans) bevind Suid-Afrika hom binne die top tien state van die wêreld ten opsigte van die politieke bemagtiging van vroue – slegs 'n kortkop agter state soos Finland met 60%, België met 60%, Noorweë met 52,6% en Spanje met 47% teen 2009 (*Worldwide guide to women in leadership: The situation of female membership of governments by 2008/2009*:1-2; *Women's Net: Eight ministers and eight deputy ministers are women* 1997:1-2).

Die volgende tabel gee 'n beeld van die omvang van vroulike verteenwoordiging in die nasionale en onderskeie provinsiale regerings in Suid-Afrika met die verkiesings van 1994, 1999 en 2004:

WOMEN MEMBERS OF PARLIAMENT AND PROVINCIAL LEGISLATURES

Data source: Independent Electoral Commission (IEC), special calculations 2006

	1994			1999			2004		
	Women	%	Total	Women	%	Total	Women	%	Total
Parliament	11	27,8	400	120	30,0	400	131	32,8	400
Eastern Cape	13	23,2	56	15	23,8	63	21	33,3	63
Free State	7	23,3	30	7	23,3	30	8	26,7	30
Gauteng	25	29,1	86	26	35,6	73	31	42,5	73
KwaZulu-Natal	11	13,6	81	22	27,5	80	21	26,3	80

Limpopo	11	27,5	40	16	32,7	49	16	32,7	49
Mpumalanga	6	20,0	30	8	26,7	30	9	30,0	30
North West	9	27,3	33	9	27,3	33	11	33,3	33
Northern Cape	10	23,8	42	11	26,2	42	9	30,0	30
Western Cape	10	23,8	42	11	26,2	42	13	31,0	42
Total	210	25,4	828	242	29,2	830	270	32,5	830

(Bron: *Development indicators* 2006:52)

Kort na sy bewindsaanvaarding as president van die Republiek van Suid-Afrika spreek mnr. Nelson Mandela hom soos volg uit oor die bemagtiging van vroue: "Freedom cannot be achieved unless the women have been emancipated from all forms of oppression. All of us take this on board that the objectives of the Reconstruction and Development Programme¹⁵ will not have been realized unless we see in visible practice terms that the conditions of women in our country has radically changed for the better, and that they have been empowered to intervene in all aspects of life as equals with any other member of society" (soos aangehaal in Myakayaka-Manzini 1994:1).

Mnr. Mandela het die daad by die woord gevoeg en met die samestelling van sy kabinet na die verkiesing in 1994, vier vroue in sy kabinet van 25 lede aangestel, asook agt adjunkministers uit 'n totaal van 14. In die Nasionale Vergadering is dr. Frene Ginwala en me Baleka Kaositsile onderskeidelik tot die ampte van speaker en adjunkspeaker verkies, terwyl tien vroue tot voorsitters van parlementêre staandekomitees verkies is (tien uit 35). Daarbenewens is daar ook 'n *ad hoc* gesamentlike komitee vir die bevordering van die lewensgehalte en die status van vroue in die lewe geroep "to play a supervisory and monitoring role" (Myakayaka-Manzini 1994:1-2). Philippa Garson (2002:1) wys daarop dat dr. Frene Ginwala en me Naledi Pandor, as speakers van die nasionale vergadering en van die nasionale raad van provinsies onderskeidelik, die ampte beklee het as slegs twee van 25 vroue wat oor 'n huis van die 1 809 parlemente van die wêreld gesag gevoer het.

Die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 108 van 1996, lê in die gelykheidsklousule, artikel 1 daarvan, die fundamentele waardes neer waarop die republiek gevestig is, en wat onder meer 'n spesifieke verwysing in artikel 1(b) na "nie-seksisme" insluit. Die bepaling (1996, artikel 9.2) lees soos volg: "Gelykheid sluit die volle en gelyke genieting van alle regte en vryhede in. Ten einde die bereiking van gelykhede te bevorder kan wetgewende en ander maatreëls getref word wat ontwerp is vir die beskerming of ontwikkeling van persone, of kategorieë persone, wat deur onbillike diskriminasie benadeel is."

¹⁵ Die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram word voorgedra as "the most comprehensive and detailed plan of action ever to be written in respect of government policy in South Africa. It forms the basis of the political, social and economic transformation of the South African community and is offered as 'an integrated, coherent socio-economic policy framework' to be developed into 'an effected programme of government'" (Wessels 1998:1).

Die grondwet maak nie voorsiening vir kwotas vir voldoende verteenwoordiging van vroue op verkose openbare liggame nie, en ook nie vir regtelike of wettiese kwotas vir nasionale en provinsiale verkiesings nie. Die plaaslike regering: Munisipale strukturewet [1998, 11. (3)] spesifiseer egter dat met betrekking tot die verkiesing van raadslede “every party must seek to ensure that fifty per cent of the candidates on the party list are women and that women and men candidates are evenly distributed through the list” (EISA 2008:1-2).

Ondanks die afwesigheid van effektiewe/afdwingbare kwotawetgewing op plaaslike regeringsvlak het vrouevertteenwoordiging op plaaslike regeringsvlak toegeneem van 19% na die verkiesing van 1995 tot 26,6% na die plaaslike verkiesing van 2000, en tot 40% na die verkiesing van 2006. Volgens die *Electoral Institute for Southern Africa* [EISA (2008:2)] is die toename in vroulike verteenwoordiging op plaaslike regeringsvlak hoofsaaklik toe te skryf aan die ANC se verbintenis tot ’n minimum kwota van 30% vir die verteenwoordiging van vroue op alle vlakke van regering. Met hierdie verbintenis onderskryf die ANC die besluit van die Fourth World Conference on Women, wat in 1995 in Beijing, China gehou is, en wat volgens Gumisai Mutume (2004:1) in ’n artikel in *Africa Recovery*, “called for at least 30 per cent representation by women in national governments”.

Ofskoon daar nie formeel voorgeskrewe kwotas vir vroulike verteenwoordiging by opposisiepartye bestaan nie, het ’n party soos die Demokratiese Alliansie (DA) sy persentasie van vroulike verteenwoordiging van 14,3% in 1994 tot 26% in 2004 opgestoot en so saam met partye soos die United Democratic Movement (UDM), die African Christian Democratic Party (ACDP), en die Onafhanklike Demokrate (OD), ’n betekenisvolle bydrae gelewer tot die politieke bemagtiging van vroue op nasionale vlak (EISA 2008:1-2).

Die verkiesing van April 2009 vir die nasionale parlement en provinsiale wetgewers het betekenisvolle (en in sommige gevalle selfs skouspelagtige) vordering getoon in die politieke bemagtiging van vroue op alle vlakke van verteenwoordiging. In die lig van die feit dat vroue 53% van die geregistreerde kieserskorps van Suid-Afrika uitmaak, is daar egter nog ’n pad om te loop na die ANC se voorgestelde 50/50-vertteenwoordiging in alle wetgewende liggame. Die bekende vrouebemagtigingsgroep, Gender Links (Mail&Guardianonline 2009:1-3), se eerste reaksie was nietemin dat “the 50/50 principle has not been carried to the highest levels of government”.

Die voorafgaande stelling van Gender Links hou hoofsaaklik verband met die feit dat daar ’n afname in ministeriële verteenwoordiging in president Zuma se kabinet (14 vroue uit 34 of 41%) is, in vergelyking met die 42% vroue in mnr. Thabo Mbeki, en die 43% vroue in mnr. Kgalema Motlanthe se kabinette onderskeidelik. Op adjunkministersvlak is daar 11 uit 28 (39%) vroulike verteenwoordiging in president Zuma se kabinet, teenoor die 60% in mnr. Mbeki en 38% in mnr. Motlanthe se

kabinette. In die Nasionale Raad van Provinsies het vroulike verteenwoordiging van 40% tot 30% gedaal (*Mail&Guardianonline* 2009:1-3).

Van groot betekenis is egter die feit dat Suid-Afrika na die verkiesing van 2009 die derde plek ingeneem het na Ruanda en Swede, met 45% vroulike verteenwoordiging in dié lande se onderskeie nasionale parlemante (*IOL* 2009:1). Dit is in sigself ’n groot prestasie as in ag geneem word dat voor 1994 vroulike verteenwoordiging op nasionale vlak slegs 2,7% uitgemaak het (*Newstoday* 2009:1). Gender Links (*IOL* 2009:1)¹⁶ reageer in ’n verslag op die persentasie van vroulike verteenwoordiging soos volg: “The result put the country firmly on course to achieve the Southern African Development Community target of 50% women in political decision-making by 2015.”

Die benadering en doelwitte met betrekking tot die politieke bemagtiging van vroue moet egter met groot omsigtigheid hanteer word; dit moet nie net ’n proses van uiterlike vertoon wees waar getalle ’n allesoorheersende oorweging raak nie. Indien elemente van oëverblindery in die bemagtigingsproses ingedra sou word, kan dit ’n geringskatting van die vermoëns van vroue as politieke besluitnemers tot gevolg hê wat niks goeds vir hul veldtogte van gelykberegting inhou nie. Me Helen Zille, die DA-leier en premier van die Wes-Kaapse provinsiale regering, waarsku juis hierteen na aanleiding van hewige kritiek op die aanstelling van ’n bestuur wat slegs uit mans bestaan en laat haar onder meer soos volg daaroor uit: “(A) ‘narrative’ existed in South Africa that quotas took precedence over all other considerations. This is not the DA’s narrative. It has nothing to do with the real oppression of women in South Africa. It has nothing to do with gender equity and the advancement of women. It has to do with women who are owed political favours.” Vir haar moet die politieke bemagtiging van vroue eenvoudig bestaan uit ’n “focus on the fitness for positions” (*Mail&Guardianonline* 2009:1-2).

6. SLOTBESKOUING

Die sekretaris-generaal van die Interparlementêre Unie (IPU), Anders Johnson, sê tydens ’n perskonferensie in 2006 dat die “goeie nuus” van ’n statistiese profiel van die politieke bemagtiging van vroue soos saamgestel deur die IPU, is dat “vroulike politieke verteenwoordiging en deelname steeds toeneem”, maar voeg daaraan toe dat die syfers ook aantoon “how much is left to be done to achieve true equality of status between men and women in politics”. Hy gaan voort met die stelling dat “women account for roughly half of the world’s population ... (and) ... remain dramatically under-represented in national parliaments and other levels of governments” (soos aangehaal in Garson 2002:1-4).

¹⁶ Sien ook Selolwane 1997: 25-41.

Hierdie stellingname van Johnson bring 'n mens ook uit by die kern van die bevindinge van hierdie navorsing rondom die politieke bemagtiging van vroue, naamlik dat seksistiese vooroordele van mans teenoor vroue nog geensins uitgewis is nie; en dat die ideaal van geslagsgelykheid op alle samelewingsterreine, nie teenstaande die dramatiese en selfs skouspelagtige vordering wat reeds gemaak is, nog 'n lang pad het (indien dit enigszins moontlik is) om te loop na pariteit tussen die geslagte. Die openbare sektor en die politieke bemagtiging van vroue is in die opsig geen uitsondering op die reël nie, want, met amper 'n dekade in die 21ste eeu in is die feitelike posisie volgens Lederer (2006:1) steeds dat "(a) record number of women are serving in parliaments around the world but they still account for **only** 16% of all lawmakers!"

Ten einde die voorafgaande gevolgtrekking in 'n totaal-perspektief te plaas bied Greig *et al.* (soos aangehaal in Jooste en Hudson 2007:174) die volgende welbekende opsomming van die stand van geslagsgelykheid: "Women make up half the world's population, perform two-thirds of the world's working hours, receive one-tenth of the world's income and own only one-hundredth of the world's property." Hudson en Jooste (2007:174) voeg hieraan toe: "It also needs to be stated that women and children constitute more than 80 per cent of the world's refugees."

BRONNELYS

Afro News 2007. "Big step towards woman President in South Africa" <<http://www.afrol.com/articles/16644>> 7 Mei 2009 geraadpleeg.

Development Indicators 2006. "Percentage of women who are members of legislative bodies". <<http://www.theprecidency.gov.za/learning/me/indicators2008/chapter7.pdf>> 5 September 2009 geraadpleeg.

EISA South Africa 2008. "South Africa: Women's representation quotas" <<http://www.eisa.org.za/WEP/souquotas.htm>> 3 Mei 2009 geraadpleeg.

Esterhuysen WP, Du Toit PVDP en Van Niekerk AA 1987. *Moderne politieke ideologieë*. Johannesburg: Southern Boekuitgewers.

Garson P 2002. "SA's push for gender equity". <http://www.southafrica.info/ess_info/sa_glance/constitution/gender.htm> 5 Mei 2006 geraadpleeg.

Grigsby E 2002. *Analyzing politics. An Introduction to Political Science*. Belmont (USA): Wadsworth Thomson Learning.

Heywood A 1999. *Political Theory. An introduction*. New York: Palgrave Foundations.

Heywood A 2002. *Politics*. New York: Palgrave Foundations.

Heywood A 2003. *Political Ideologies. An introduction*. New York: Palgrave Foundations.

IOL 2009. “Parliament to get more women MP’s – report” <http://www.iol.co.za/index.php?set_id=3086&art_id=vn20090429111747...> 4 Mei 2009 geraadpleeg.

Jooste C, Hudson H 2007. “Gender, global governance and the United Nations: From principle to practice.” In *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 32/1 (pp 173-191). Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.

Kotzé HJ en Van Wyk JJ 1980. *Basiese konsepte in die politiek*. Johannesburg: McGraw Hill Boekmaatskappy.

Lederer E 2006. In *Guardian Unlimited*. “Record number of women in politics, but still only one in six” <<http://politics.guardian.co.uk/women/story/0,,1720578,00.html>> 5 Augustus 2006 geraadpleeg.

Lewis J J 2005. Op *About*. “Women Prime Ministers and Presidents: 20th Century” <http://womenshistory.about.com/od/rulers20th/a/women_heads.htm> 5 Augustus 2006 geraadpleeg.

Mahler G S 1995. *Comparative politics. An institutional and cross-national approach*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

McNaughton N 1996. *Success in politics. A comparative study for advanced level*. London: John Murray (Publishers) Ltd.

Mail&Gaurdianonline 2009. “Gender parity still low in Parliament, says rights group” <<http://www.mg.co.za>>

Mail&Gaurdianonline 2009. “Zille rejects quota narrative” <<http://www.mg.co.za>>

Myakayaka-Manzini M 1994. “Women empowered – Women in Parliament in South Africa.” In *Women in politics: Beyond numbers*. <<http://www.eisa.org.za/WEP/sou2003women1.htm>> 4 Mei 2009 geraadpleeg.

Mutume G 2004. “Women break into African politics: Quota systems allow more women to gain.” In *Africa Recovery* 18 # (April 2004)] <<http://www.quotaproject.org/sources/africa.cfm>> 3 Mei 2009 geraadpleeg.

Microsoft(R) Encarta 1995. "Distinguished women of past and present: Margaret Hilda Thatcher" <<http://www.distinguishedwomen.com/biographies/thatcher.html>> 5 Augustus 2006 geraadpleeg.

Odendal FF, Schonees PC, Swanepoel CJ, Du Toit SJ en Booysen CM 1979. *HAT. Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Johannesburg (Doornfontein): Perskor-Uitgewery.

RSA 2008. *Gender policy: South Africa's national policy framework for women's empowerment and gender equality*. Pretoria: Government Printer.

Reader's Digest 1994. *Reader's Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek*. Pleasantville (USA): Reader's Digest.

Selowane OD. "Gender and democracy in Botswana: Women's struggle for equality and political participation." In Nzongola-Ntalaja G, Lee MC 1997. *The state and democracy in Africa*. Harare (Zimbabwe): AAPS Books.

The Citizen 2009. "ANC made great strides in female representation: CGE" <<http://www.newstoday.co.za>> 18 Mei 2009 geraadpleeg.

Wessels, D 1998. "Die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram." In *Acta Academica* 30(1) Bloemfontein: UVS, 65-109.

Wikipedia, the free encyclopedia 2009a. "History of feminism" <http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_feminism> 5 Mei 2009 geraadpleeg.

Wikipedia, the free encyclopedia 2009b. "Feminism" <<http://en.wikipedia.org/wiki/Feminist>> 5 Mei 2009 geraadpleeg.

Wikipedia, the free encyclopedia 2009c. "Feminisme" <<http://en.wikipedia.org/wiki/Feminisme>> 30 Mei 2009 geraadpleeg.

Women equality unit 2006. "Women's representation in politics" <http://www.womenandequalityunit.gov.uk/public_life/parliament.htm> 30 April 2006 geraadpleeg.

Women in national parliaments 2006. "World classification" <<http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif310306.htm>> 30 April 2006 geraadpleeg.

Women in national parliaments 2006. "World average" <<http://www.ipu/wmn-e/world.htm>> 5 Augustus 2006 geraadpleeg.

Women in national parliaments 2009a. "World classification" <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 30 April 2009 geraadpleeg.

Women in national parliaments 2009. “Regional averages” <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 30 April 2009 geraadpleeg.

Women'sNet 1997. “Eight ministers and eight deputy ministers are women” <<http://womensnet.org.za/election/cabinet.htm>> 5 September 2006 geraadpleeg

Worldwide guide to women in leadership 2006. “Women leaders” <<http://www.guide2womenleaders.com>> 5 September 2006 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “Women leaders” <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 30 April 2009 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “The situation of female membership of governments by 2008” <<http://www.guide2womenleaders.com>> 1 Mei 2009 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “Female heads of state and government in office in 1900 and onwards 2009” <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 1 Mei 2009 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “Female presidents” <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 30 April 2009 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “Reigning queens and empresses from 1900” <<http://www.guide2womenleaders.com/>> 30 April 2009 geraadpleeg.

Worldwide guide to women in leadership 2009. “Women prime ministers 2009” <http://www.guide2womenleaders.com/Premier_Ministers.htm> 5 Mei 2009 geraadpleeg.

ZPC 2005. “Women prime ministers 1945-2005” <<http://www.terra.es/personal2/monolith/00women3.htm>> 5 Augustus 2006 geraadpleeg.